

Opvoedingsondersteuning in het Centrum voor Jeugd en Gezin

Auteurs: Moniek van Dijk en Bert Prinsen

Deze handleiding maakt onderdeel uit van de Gereedschapskist Centrum voor Jeugd en Gezin van Jeugd en Gezin en de VNG. De handleiding is te bestellen bij Jeugd en Gezin en is te downloaden op de website van Jeugd en Gezin over de invoering van het Centrum voor Jeugd en Gezin: www.invoeringcjg.nl en de website van het Nederlands Jeugdinstituut: www.nji.nl.

Deze handleiding kwam tot stand in opdracht van Jeugd en Gezin en is onder meer gevoed door bijdragen van de Kenniskring Centrum voor Jeugd en Gezin bij het Nederlands Jeugdinstituut, gemeenten met een Centrum voor Jeugd en Gezin die feedback gaven op conceptversies en deelnemers aan de workshops over opvoedingsondersteuning tijdens de werkconferenties van de VNG en Jeugd en Gezin in het najaar van 2008.

Nederlands Jeugdinstituut
Catharijnesingel 47
Postbus 19221
3501 DE Utrecht
Telefoon (030) 230 63 44
Contactpersoon: Moniek van Dijk (m.vandijk@nji.nl)
Internet www.nji.nl

© Nederlands Jeugdinstituut

Opvoedingsondersteuning in het Centrum voor Jeugd en Gezin

Inleiding	2
Stap 1: Een visie op opvoedingsondersteuning	5
1.1 Waarom een visie?	5
1.2 Visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning	6
1.3 De public health en de risicogerichte benadering	9
Stap 2: Aanbodinventarisatie	14
2.1 Wat wilt u weten over het huidige aanbod opvoedingsondersteuning?	14
2.2 Aanbieders van opvoedingsondersteuning	15
Stap 3: Vraaganalyse	16
3.1 Landelijke cijfers	16
3.2 Aanvullend lokaal of regionaal onderzoek	17
3.3 Onderzoeksmethodieken	18
Stap 4: Het aanbod opvoedingsondersteuning	19
4.1 Waaraan voldoet een goed aanbod opvoedingsondersteuning?	19
4.2 Doelen formuleren	22
4.3 Het pakket opvoedingsondersteuning samenstellen	23
4.4 Een public health en risicogericht pakket opvoedingsondersteuning	27
4.5 Resultaten van opvoedingsondersteuning monitoren	28
4.6 Aandacht voor het proces	29
4.7 Financiering	29
Bijlagen	32
Bijlage 1 Landelijk basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin	33
Bijlage 2 Toelichting op de Databank Effectieve Jeugdinterventies	35
Bijlage 3 Schema voor aanbodinventarisatie opvoedingsondersteuning	36
Literatuur	37
Websites	38

Inleiding

Opvoedingsondersteuning krijgt een centrale plaats in de Centra voor Jeugd en Gezin (CJG's). Het Centrum voor Jeugd en Gezin moet de plek worden waar zowel ouders, kinderen als professionals terecht kunnen met al hun vragen rondom gezondheid, opgroeien en opvoeden (Jeugd en Gezin, 2007)¹. Deze handreiking biedt gemeenten handvatten voor het samenstellen van een lokaal pakket opvoedingsondersteuning voor ouders.

Het Centrum voor Jeugd en Gezin: gezond opvoeden en opgroeien voor ieder kind en gezin

Het CJG kent een breed spectrum aan taken en functies die betrekking hebben op gezondheid, opgroeien en opvoeden. Bij gezondheid gaat het om preventie en gezondheidsbevordering en bij opvoed- en opgroeihulp denken we zowel aan het bevorderen van gezond opgroeien en opvoeden als aan het bieden van informatie, advies, ondersteuning en hulp bij vragen en problemen.

De precieze taken en functies van het CJG staan in het landelijke basismodel (zie bijlage 1). In het CJG worden deze taken gebundeld en in samenhang met elkaar aangeboden. De uitdaging voor gemeenten en instellingen is het aanbod en de samenwerking zo in te richten dat het kind en het gezin in zijn geheel wordt gezien. Zodat wanneer er vragen zijn op verschillende gebieden (gezondheid, opvoeden, opgroeien) als vanzelfsprekend de juiste verbindingen tussen professionals worden gelegd en jeugdigen en hun ouders snel en gecoördineerd die informatie, advies of hulp krijgen, die aansluit bij hun behoeften. Kortom: één kind – één gezin – één plan.

In deze handreiking bespreken we niet het totale aanbod van het CJG, maar een onderdeel van dit aanbod, namelijk opvoedingsondersteuning. Het aanbod opvoedingsondersteuning moet gezien worden in de context van het totale aanbod van het CJG, dat gaat over gezondheid, opgroeien en opvoeden.

Wat is opvoedingsondersteuning?

Opvoedingsondersteuning omvat alle soorten ondersteuning van ouders die een opvoedvraag of opvoedprobleem hebben². De definitie luidt: het ondersteunen van ouders bij de opvoeding om een optimale ontwikkeling van kinderen te bevorderen. Opvoedingsondersteuning heeft enerzijds als doel om de ouderlijke opvoedvaardigheden te verbeteren, opvoedcompetenties te vergroten, een positief ondersteunend opvoedklimaat te bevorderen en het sociale netwerk rondom gezinnen te versterken. Anderzijds is het doel om problemen bij het opvoeden en opgroeien in een vroeg stadium te verminderen of op te lossen. Het uiteindelijke doel van de ondersteuning van de ouders is een positieve ontwikkeling van kinderen te optimaliseren. Doelgroep van opvoedingsondersteuning zijn alle ouders van kinderen vanaf de zwangerschapsperiode tot de leeftijd van 23 jaar³. Er bestaan verschillende manieren waarop opvoedingsondersteuning vorm krijgt: van anticiperende voorlichting, het bevestigen van ouders in hun opvoedaanpak en het beantwoorden van eenvoudige opvoedvragen tot een intensieve oudertraining voor ouders met een complexere hulpvraag.

Kortom, er is een grote verscheidenheid aan interventies voor verschillende opvoedvragen en opvoedproblemen waaronder ook opvoedsteun speciaal gericht op bepaalde doelgroepen.

1 Factsheet Centrum voor Jeugd en Gezin. Eerste contouren van het CJG, overeengekomen tussen VNG, IPO, GGD Nederland, Actiz en de MO groep. Jeugd en Gezin, 22 juni 2007.

2 www.opvoedingsondersteuning.info

3 De leeftijdsgrens van 23 jaar sluit aan bij de leeftijdsgrens van de doelgroep van het CJG volgens het basismodel CJG.

Wat zijn de kaders voor het beleid ten aanzien van opvoedingsondersteuning?

Naast het Wmo-prestatieveld 2 vormen de Wet Publieke Gezondheid, de Wet op de Jeugdzorg, het landelijke basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin (zie bijlage 1) en het Verdrag voor de Rechten van het Kind van de Verenigde Naties belangrijke wettelijke en beleidskaders voor het gemeentelijke beleid ten aanzien van opvoedingsondersteuning.

Wat zijn de functies van opvoedingsondersteuning?

De Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) kent aan gemeenten de opdracht toe vijf functies van opvoed- en opgroeiondersteuning te behartigen: informatie en voorlichting, signalering, toeleiding, (lichte) pedagogische hulp en coördinatie van zorg. Deze handreiking gaat over de Wmo functies informatie en advies (1) en pedagogische advisering en licht-pedagogische hulp (2). Daarnaast gaan we ook in op het versterken van het netwerk, sociale steun en zelfhulp als functies van opvoedingsondersteuning. Historisch vormen deze meer informele en onderlinge vormen van opvoedingsondersteuning de maatschappelijke basis van opvoedsteun, die voorafgaat aan de hulp en steun door professionals.

Hulp aan jeugdigen, ontwikkelingsstimulering en opgroeiondersteuning laten we hier buiten beschouwing in de wetenschap, dat ze in het kader van gemeentelijk jeugdbeleid veel samenhang met opvoedingsondersteuning (moeten) vertonen en dat in de praktijk opvoed- en opgroeiondersteuning vaak samen opgaan. Voor signalering is de 'Richtlijn vroegsignalering van psychosociale problemen' in concept opgesteld (RIVM/Centrum Jeugdgezondheid, 2007) en voor coördinatie van zorg verschijnt binnenkort een afzonderlijke handreiking.

Wat zijn doelen van opvoedingsondersteuning?

Opvoedingsondersteuning kan verschillende doelen hebben, zoals: ouders beschikken over de informatie over opvoeden waar zij behoefte aan hebben, lichte hulpvragen van ouders zijn beantwoord, ouders voelen zich weer zeker over de opvoeding van hun kind(eren), opvoedcompetenties van ouders zijn toegenomen, een specifiek opvoedprobleem zoals druk gedrag, niet luisteren, bedplassen, et cetera is opgelost. Afhankelijk van het beoogde doel van opvoedingsondersteuning zijn bepaalde methodieken of programma's geschikt om in te zetten.

Wat is het basispakket opvoedingsondersteuning?

Er bestaat geen landelijk voorgeschreven pakket opvoedingsondersteuning. Gemeenten zijn vrij om dit zelf samen te stellen. Met deze handreiking kunnen gemeenten stapsgewijs het pakket opvoedingsondersteuning samenstellen dat past bij de lokale visie, aansluit bij het huidige gemeentelijke aanbod en bij de gesignaleerde problematiek en de behoeften van ouders. Daarbij worden vier stappen gevolgd:

Stap 1: Een visie op opvoedingsondersteuning opstellen

Stap 2: Aanbodinventarisatie

Stap 3: Vraaganalyse

Stap 4: Het aanbod opvoedingsondersteuning bepalen

Voor wie is deze handreiking?

Deze handreiking is bedoeld om beleidsmedewerkers jeugdbeleid van gemeenten te helpen een lokaal pakket opvoedingsondersteuning kwalitatief en effectief in te vullen. Ook voor wethouders jeugdbeleid en projectleiders of kwartiermakers CJG kan de handreiking behulpzaam zijn.

Veel beleidsambtenaren jeugd hebben een breed pakket aan taken en verantwoordelijkheden, die verder reiken dan alleen jeugdbeleid. Juist ook voor die beleidsmedewerkers biedt deze handreiking handvatten om het samenstellen van een pakket opvoedingsondersteuning systematisch aan te pakken.

Beleidsmedewerkers kunnen gedurende het traject (stap 1 t/m 4) samenwerken met regiogemeenten en/ of uitvoerende instellingen.

Gereedchapskist Centrum voor Jeugd en Gezin

Deze handreiking is onderdeel van de gereedchapskist Centrum voor Jeugd en Gezin⁴ en daarmee onderdeel van het ondersteuningstraject voor gemeenten van Jeugd en Gezin en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (zie: www.invoeringcjjg.nl). Deze handreiking sluit aan bij de 'Wegwijzer Centrum voor Jeugd en Gezin'. Waar de wegwijzer inspiratie biedt en acties formuleert voor de gehele CJG-ontwikkeling, wordt in deze handreiking ingezoomd op het aanbod opvoedingsondersteuning in het CJG. Beide handreikingen vullen elkaar aan en kunnen goed naast elkaar gebruikt worden. In de loop van 2009 zullen in het kader van de gereedchapskist Centrum voor Jeugd en Gezin ook een handreiking over integrale JGZ en een handreiking over coördinatie van zorg verschijnen.

Deze handreiking kan net als de wegwijzer flexibel worden toegepast. Ook gemeenten die al een eind op weg zijn met de CJG-ontwikkeling en het samenstellen van het pakket opvoedingsondersteuning kunnen in deze handreiking handvatten vinden om het beleid beter te onderbouwen of nog verder aan te scherpen.

Deze handreiking is ontwikkeld door het Nederlands Jeugdinstituut in opdracht van Jeugd en Gezin. Wij wensen u veel inspiratie en succes bij het samenstellen van het pakket opvoedingsondersteuning in uw gemeente!

⁴ Gemeenten kunnen de 'Gereedchapskist Centrum voor Jeugd en Gezin' bestellen bij Jeugd en Gezin. Andere geïnteresseerden kunnen de publicaties uit de gereedchapskist downloaden op www.invoeringcjjg.nl.

Stap 1 Een visie op opvoedingsondersteuning

Stap 1: Een visie op opvoedingsondersteuning

Stap 2: Aanbodinventarisatie

Stap 3: Vraaganalyse

Stap 4: Het aanbod opvoedingsondersteuning

Hoe denken ouders, professionals, beleidsmakers en bestuurders in uw gemeente over opvoeding en opvoedingsondersteuning? Is opvoedingsondersteuning iets dat beschikbaar moet zijn voor alle ouders of alleen voor gezinnen met problemen? En aan welke eisen moet die opvoedingsondersteuning ten minste voldoen? Vragen als deze maken onderdeel uit van het traject van visievorming, dat vooraf gaat aan het samenstellen van het lokale aanbod opvoedingsondersteuning.

1.1 Waarom een visie?

Geen aanbod zonder visie! Een visie op opvoedingsondersteuning biedt houvast bij het formuleren van het beleid en bij het bepalen van het aanbod opvoedingsondersteuning. Uit een visie op opvoedingsondersteuning valt namelijk op te maken welke rol (verantwoordelijkheden, rechten en plichten) de ouders, de samenleving en de gemeente hebben als het gaat om de opvoeding. In de visie wordt geëxpliciteerd welke principes en uitgangspunten aan het beleid ten grondslag liggen.

Een geëxpliciteerde visie op opvoedingsondersteuning:

- helpt bij het maken van onderbouwde keuzes ten aanzien van in te zetten programma's, doelgroepen, etc.
- laat het 'waarom' van het beleid zien
- is richtinggevend voor het beleid én de praktijk

De visie kan regionaal, maar ook lokaal worden ontwikkeld. Een visie is waardevol als deze consistent wordt doorgevoerd en betrokken partijen elkaar hier later op aan kunnen spreken. De visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning maakt onderdeel uit van de gemeentelijke visie op jeugdbeleid en het CJG. Sommige gemeenten starten met een visie op opvoeden en opvoedingsondersteuning, andere gemeenten hebben juist de visie op het jeugdbeleid of CJG als basis. Belangrijk is dat beide visies goed op elkaar aansluiten en dat ze helder worden gecommuniceerd naar de belanghebbenden. Wanneer de visie in een aantrekkelijk vormgegeven brochure wordt vastgelegd en verspreid wordt onder de betrokkenen, kan draagvlak voor het beleid worden ontwikkeld of versterkt.

Een heldere visie geeft richting aan de keuzes die gemaakt moeten gaan worden. De visie is essentieel aan het begin van het ontwikkeltraject ('Staan alle neuzen dezelfde kant op?' en 'Wat bedoelen we eigenlijk met opvoedingsondersteuning?'), maar ook gaandeweg de hele ontwikkeling ('Zijn we nog op de juiste weg?'). Ook voor gemeenten die al op weg zijn met de beleidsontwikkeling, maar die nog geen expliciete visie hebben geformuleerd, is het zinvol om dit alsnog te doen. Soms heeft het nu eenmaal meer tijd nodig om een werkbare visie te ontwikkelen. Ook kan het nodig zijn om een eerder geformuleerde visie bij te stellen.

Participatie bij visievorming

Partijen die door middel van discussiebijeenkomsten, opvoedebatten, groepsinterviews of andere participatiemethoden bij de visievorming betrokken kunnen worden zijn:

- ouders
- professionals en vrijwilligers die met ouders of kinderen werken
- beleidsmedewerkers en wethouders
- wethouders met jeugdbeleid in portefeuille

Het is essentieel om bij deze bijeenkomsten een onafhankelijke, goed ingevoerde gespreksleider te hebben, die de focus in de discussie bewaakt en stuurt op concrete resultaten, namelijk expliciete uitgangspunten voor de visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning.

Sommige gemeenten stellen eerst zelf de kaders van de visie samen, voordat zij met andere belanghebbenden hierover in gesprek gaan.

1.2 Visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning

Een visie op opvoedingsondersteuning begint bij een visie op opvoeding. Beide worden hieronder besproken.

A. Visie op opvoeding

De volgende punten kunnen deel uitmaken van een visie op opvoeding:

- een goede opvoeding is essentieel voor een optimale ontwikkeling van kinderen en voor een gezonde samenleving;
- opvoeden is een natuurlijk, vanzelfsprekend en dynamisch proces waarbij ouders en kinderen elkaar beïnvloeden;
- ouders respecteren de rechten van hun kinderen zoals vastgelegd in het VN-verdrag voor de Rechten van het Kind;
- ouders zijn eerstverantwoordelijk voor de opvoeding van hun kinderen;
- ouders bepalen in eerste instantie altijd zelf welke waarden en normen zij aan hun kind willen overdragen;
- de veiligheid van het kind wordt in alle gevallen gegarandeerd;
- een goede opvoeding houdt rekening met de mogelijkheden en behoeften van een kind
- een goede opvoeding veronderstelt een positieve benadering van kinderen, die berust op steunen, stimuleren en sturen;
- zowel ouders, de samenleving als geheel en de overheid hebben verantwoordelijkheden in de opvoeding van kinderen.

Bovenstaande punten kunt u in vraagvorm toepassen in de discussie met de betrokken partijen in uw gemeente over uw opvoedvisie. Bijvoorbeeld: waarom is een goede opvoeding belangrijk? Wat verstaan we eigenlijk onder opvoeden? Wat kenmerkt een goede opvoeding? Heeft de samenleving een rol in de opvoeding? En de overheid? Zo kunt u de gemeentelijke visie op opvoeden scherp krijgen.

B. Visie op opvoedingsondersteuning

Is de visie op het opvoeden expliciet gemaakt? Dan kan de visie op opvoedingsondersteuning worden geformuleerd. De volgende uitgangspunten kunnen deel uitmaken van een gemeentelijke visie op opvoedingsondersteuning:

Recht op steun

Ouders hebben recht op steun bij het opvoeden, omdat het opvoeden een opdracht voor de samenleving als geheel is. Maar hoe ver gaat dat recht?

Laagdrempeligheid

Het aanbod opvoedingsondersteuning moet voor alle ouders even laagdrempelig zijn (o.a. vindplaatsgericht en waar nodig outreachend, gemakkelijk bereikbaar, goedkoop, niet-stigmatiserend en cultuursensitief).

Wat is laagdrempeligheid?

'Laagdrempeligheid' is in de context van de CJG ontwikkeling een veelgebruikt containerbegrip. Uiteindelijk zijn het alleen de gebruikers (ouders, jeugdigen, professionals) van het CJG die kunnen bepalen of zij het CJG en daarbinnen het aanbod opvoedingsondersteuning laagdrempelig vinden. Komen zij gemakkelijk het CJG binnenlopen? Biedt het CJG een vertrouwde en veilige omgeving, waar je als ouder gemakkelijk je vragen stelt of om hulp vraagt? Is het CJG gemakkelijk bereikbaar met het openbaar vervoer en de auto? Is het mogelijk om informatie en advies in de eigen taal te krijgen, wanneer ouders het Nederlands onvoldoende machtig zijn? Sommige CJG's werken met een gastvrouw, zodat ouders persoonlijk ontvangen worden en niet hoeven te zoeken naar de juiste balie of de medewerker. Dat is één van de vele manieren om de laagdrempeligheid te bevorderen. Aansluiting zoeken bij een bestaande voorziening is ook een manier om de laagdrempeligheid te vergroten. Daarnaast is een goede en positieve communicatie belangrijk, zodat helder is waar men het CJG kan vinden en wat men van het CJG mag verwachten.

Operationaliseer in uw beleid heel concreet wat uw gemeente onder 'laagdrempeligheid' verstaat. Gebruik hiervoor eventueel ook de resultaten uit de vraaganalyse (stap 2). Dit maakt het later mogelijk om te onderzoeken of uw aanbod inderdaad laagdrempelig is.

Bekend, bereikbaar en bruikbaar

De gemeente Eindhoven heeft de verschillende aspecten van 'laagdrempeligheid' als volgt geoperationaliseerd: 'Laagdrempelig zijn die activiteiten die bekend, bereikbaar (fysiek en emotioneel) en bruikbaar zijn. Fysiek bereikbaar is het als het CJG dichtbij beschikbaar is en je snel geholpen kunt worden. Emotioneel bereikbaar is het als je jezelf niet als een probleemgeval ziet, wanneer je deelneemt aan het aanbod. Bruikbaar is het aanbod als je er als ouder ook echt iets aan hebt, dat het resultaat oplevert. De verschillende aspecten zijn door de gemeente uitgewerkt, en onderzocht wordt wat ouders vinden van de bekendheid, bereikbaarheid en bruikbaarheid van het concrete aanbod opvoed- en opgroeihulp in hun wijk.

Vraaggerichtheid

Het aanbod opvoedingsondersteuning wordt bepaald door de vragen en behoeften van ouders en kinderen in alle leeftijds- en ontwikkelingsfasen. Het totale volume van het aanbod moet bovendien optimaal afgestemd zijn op de omvang van de problematiek. Bij vraaggerichtheid gaat het erom dat het aanbod aansluit bij behoeften en wensen van ouders (zie ook Stap 3 Vraaganalyse uitvoeren).

Gedifferentieerd

Het aanbod opvoedingsondersteuning kent een differentiatie naar doelgroep en problematiek. De vraag is hoe ruim u dit definieert en hoe zwaar de problematiek kan zijn om nog vanuit de gemeente beantwoord te kunnen worden.

Participatief

Betrokkenheid van ouders bij activiteiten, voorzieningen en beleid wordt gestimuleerd.

Ondersteuning op maat

Het aanbod opvoedingsondersteuning moet zo licht als nodig en zo zwaar als noodzakelijk zijn.

Gericht op empowerment

Het aanbod opvoedingsondersteuning moet aansluiten bij de deskundigheid van ouders zelf, de al aanwezige opvoedkracht versterken en de ondersteuning moet ouders activeren om zelf oplossingen te zoeken.

Evidence based

Er wordt gewerkt met veelbelovende en/ of bewezen effectieve interventies (zie tabel 1 op p. 26 en Bijlage 2: Toelichting op de Databank Effectieve Jeugdinterventies).

Ruimte voor innovatie

Sommige gemeenten kiezen bewust voor het werken met evidence based programma's, maar vinden het tegelijkertijd belangrijk om ruimte te bieden voor innovatieve trajecten. Wanneer een bepaalde activiteit op het gebied van opvoedingsondersteuning niet evidence based is, maar wél veel oplevert in termen van tevredenheid, betrokkenheid of deelname, dan kan dit een reden zijn voor de gemeente om deze activiteit tóch te faciliteren. Gemeenten gaan hier steeds bewuster mee om. Zij bieden ruimte voor een vernieuwend initiatief, maar waken voor een 'projectencarrousel'. Voorwaarde is meestal dat het initiatief uiteindelijk onderzocht wordt, zodat resultaten aangetoond kunnen worden en besloten kan worden of het initiatief wordt voortgezet en doorontwikkeld. Gemeenten en instellingen kunnen besluiten om de betreffende interventie aan te melden bij de erkenningscommissie van de Databank Effectieve Interventies van het Nederlands Jeugdinstituut. Zo kunnen innovatieve trajecten uiteindelijk leiden tot nieuwe, veelbelovende of evidence based programma's.

(Des)kundigheid

De opvoedingsondersteuning wordt geboden door professionals en vrijwilligers die beschikken over de vereiste competenties.

Doorlopende lijn

Er moet een doorlopende lijn zijn van opvoedingsondersteuning van informatie en advies bij (eenvoudige) vragen via lichte ondersteuning bij beginnende problemen naar intensievere ondersteuning, zoals oudertrainingen, als de problemen groter en ingewikkelder worden. Hierbij is er een goede aansluiting tussen het aanbod in het preventieve domein en de jeugdzorg.

Visievorming in de praktijk

Voorbeelden van gemeenten die hun visie expliciet hebben geformuleerd, zijn onder meer Emmen (www.centrumjeugdengезin.nl), Rotterdam (www.iederkindwint.nl), Den Haag (Canon van de opvoeding), Capelle aan den IJssel (in het kader van lokaal intensieve pedagogische thuishulp) en Amsterdam Zuidoost (met zijn gezinsgerichte programma 'Opvoeden doet er toe' welke o.a. te vinden is op www.opvoedingsondersteuning.info).

Dwang en drang

Bij het formuleren van een visie op opvoeding zijn de mate waarin de overheid mag ingrijpen en dwang of drang mag toepassen veel gehoorde discussiepunten. De achterliggende gedachte is dat ouders de primaire verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding en daarmee de vrijheid hebben om hun kind(eren) op te voeden volgens de normen en waarden die zij zelf bepalen. Gemeenten en professionele voorzieningen als het CJG kunnen ouders daarbij ondersteunen. Maar die vrijheid bereikt een grens als de veiligheid van het kind in het geding is of de ontwikkeling van kinderen ernstig wordt bedreigd. Dan moet een kindbeschermingsmaatregel (voogdij of uithuisplaatsing) via de rechter overwogen worden.

1.3 De public health en de risicogerichte benadering

Voor iedere gemeentelijke visie op het CJG is in de eerste plaats het landelijke basismodel CJG richtinggevend (zie Bijlage 1). Het landelijke basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin beschrijft de functies en taken die het CJG moet vervullen, zodat kinderen zo goed en gezond mogelijk kunnen opgroeien, ouders zo goed mogelijk bij de opvoeding ondersteund worden en eventuele problemen zo vroeg mogelijk aangepakt worden. Het gaat om een bundeling van jeugdgezondheidszorg, de vijf Wmo-functies van opvoed- en opgroei-ondersteuning en schakels met het Bureau Jeugdzorg en het Zorg- en Advies Team (ZAT). Het CJG moet een laagdrempelig inlooppunt zijn waar (aanstaande) ouders, kinderen en jongeren voor alles aangaande opgroeien, opvoeden, gezondheid en ontwikkeling terecht kunnen. Het basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin impliceert dat het CJG een preventieve voorziening zal zijn; het is immers gericht op *alle* ouders, *alle* jeugdigen en *alle* vragen en problemen over opvoeden en opgroeien, gezondheid en ontwikkeling.

Het basismodel laat veel ruimte open voor gemeentelijk beleid. Hierdoor ontstaan verschillen in de invulling van de Centra voor Jeugd en Gezin. In de gemeentelijke praktijk zien we ruwweg twee benaderingen ontstaan, die getuigen van verschillende visies op opvoedingsondersteuning:

- de public health of op de gehele populatie gerichte preventiebenadering;
- de risicogerichte benadering met de nadruk op de ondersteuning van ouders en jeugdigen met (een verhoogde kans op het ontstaan van) problemen.

Wie stapsgewijs een aanbod opvoedingsondersteuning ontwikkelt zoals aangegeven in deze handreiking, komt tot de ontdekking dat de visie op opvoeden en opvoedingsondersteuning voor een groot deel bepalend is voor de keuze van doelgroep(en) en de doelstellingen van de opvoedingsondersteuning. Bij consequente beleidsvoering zijn de visie, de gekozen prioriteiten en de inzet van middelen in lijn met elkaar. De keuze voor een bepaalde benadering heeft dus grote consequenties voor het te ontwikkelen aanbod. Een visie op opvoedingsondersteuning is dus (samen met de resultaten van de vraaganalyse – uitgewerkt in stap 3) richtinggevend voor het beleid en voor de praktijk ten aanzien van opvoedingsondersteuning.

Gedurende de CJG ontwikkeling is het belangrijk om de visie voortdurend voor ogen te houden. De visie geeft houvast bij het maken en onderbouwen van keuzes. Tegelijkertijd is het visiedocument een instrument voor gemeenten om gedurende het proces de neuzen dezelfde kant op te houden. Een heldere en expliciete visie die breed gecommuniceerd wordt is voor de gemeente een middel om zowel intern (richting andere beleidsafdelingen) en extern (richting uitvoerende instellingen) regie te voeren.

Zijn de gemeentelijke visie, het beleid en het aanbod opvoedingsondersteuning in uw gemeente in lijn met elkaar? Is uw visie ook écht richtinggevend voor het aanbod wat ontwikkeld wordt? Wat kenmerkt uw gemeentelijke visie? Onderstaand worden de twee benaderingen uitgewerkt. Welke benadering past het beste bij uw gemeente?

Public health of populatiebrede preventie benadering

Het bevorderen van competent ouderschap van alle ouders en van gezonde opvoedingsituaties staat in deze benadering voorop. Het bieden van opvoedhulp bij problematische opvoedingsituaties maakt deel uit van dat totale aanbod, maar is sluitstuk en geen hoofdzaak. Het preventieve aanbod voor alle ouders staat voorop.

- De ambitie is om op populatieniveau voor alle ouders competent ouderschap te bevorderen en problemen te verminderen.
- Uitgangspunt is dat opvoedingsondersteuning voor alle ouders beschikbaar is, zowel voor ouders zonder opvoedvragen (informereren) als voor ouders met eenvoudige opvoedvragen en ouders met opvoedproblemen.
- Het lokale pakket opvoedingsondersteuning is opgebouwd uit een continuüm van opvoedsteun, dat alle (Wmo-)functies van opvoedingsondersteuning bestrijkt: van informele steun en informatie en voorlichting voor alle ouders via eenmalige advisering of opvoedhulp bij lichte, dagelijkse opvoedproblemen voor alle ouders naar meer doelgroepgerichte en intensievere opvoedhulp bij specifieke opvoedproblemen (zie figuur 1. Continuüm van opvoedsteun).
- Alle preventieniveaus worden toegepast: universele preventie (voor iedere ouder), selectieve preventie (voor omschreven risicogroepen) en geïndiceerde preventie (voor ouders waarbij opvoedproblemen geconstateerd zijn).
- Het potentiële bereik van het totale pakket opvoedingsondersteuning is groot doordat het aanbod op alle ouders gericht is.
- Het aanbod opvoedingsondersteuning heeft door de positieve uitgangspunten en uitstraling (het bevorderen van competent ouderschap) en de gerichtheid op de gehele populatie een generaliserend en taboedoorbrekend (en niet-stigmatiserend) effect. Opvoedvragen worden genormaliseerd waardoor een grotere groep ouders zich door de mogelijkheden van opvoedingsondersteuning aangesproken zal voelen.
- Het aanbod kan bestaan uit een combinatie van verschillende interventies voor opvoedingsondersteuning op de verschillende preventieniveaus (zie figuur 1. Piramide van opvoedsteun) of uit een doorlopend programma (als basis), dat gebaseerd is op een public health benadering, waar nodig aangevuld met andere interventies.

Doorlopende programma's: van lichte ondersteuning tot intensieve hulp

In Nederland kennen we op dit moment twee typen doorlopende programma's of aanpakken als het gaat om opvoedingsondersteuning. Triple P is een doorlopend interventieprogramma met programmaonderdelen op de verschillende preventieniveaus (universele, selectieve en geïndiceerde preventie) gebaseerd op de public health benadering. Het programma bestaat uit informatie en advies voor alle ouders, maar ook uit specifieke ondersteuning voor ouders met behoefte aan intensievere hulp. Dit programma loopt in principe door tot in de geïndiceerde jeugdzorg. Het is een vorm van 'stepped care'.

De andere doorlopende aanpak is de 'wrap around benadering', onder meer toegepast bij het lokaal intensieve thuishulpprogramma. Hierbij wordt opvoedhulp bij de ouders gepraktiseerd naar de mate van intensiteit, die nodig is om de opvoedproblemen de baas te worden. Hierbij komt de (in toenemende mate intensievere en gespecialiseerde) opvoedhulp naar de ouders toe in plaats van dat ouders voortdurend verwezen worden.

Zie voor meer informatie: www.triplep-nederland.nl, www.nji.nl en www.jeugdinterventies.nl

Risicogerichte benadering

Vanuit deze benadering richt opvoedingsondersteuning zich primair en uitsluitend op risicogroepen (d.w.z. gezinnen waarbij een grotere kans bestaat dat problemen ontstaan) en gezinnen waarbij zich al problemen voordoen en waarbij erger kan worden voorkomen. Gemeenten kiezen deze benadering als ze vooral gezinnen met problemen (en multiprobleemgezinnen) willen bereiken.

- De ambitie is om problematische opvoedsituaties zoveel mogelijk te voorkomen en te verminderen.
- Het lokale pakket opvoedingsondersteuning is in eerste instantie opgebouwd uit interventies voor doelgroepgerichte opvoedhulp (zie fig.1 op p.15 Piramide van opvoedsteun), soms vooraf gegaan door lichtere hulpvarianten.
- Op deze manier worden twee preventieniveaus bestreken: selectieve preventie (voor omschreven risicogroepen) en geïndiceerde preventie (voor ouders waarbij opvoedproblemen geconstateerd zijn).
- Het potentiële bereik van het totale pakket opvoedingsondersteuning is in kwantitatieve zin relatief beperkt doordat het aanbod voornamelijk op de ouders met problemen is gericht.
- Het aanbod opvoedingsondersteuning heeft door de probleemgerichtheid het risico in zich dat er een taboe op het stellen van opvoedvragen gecreëerd of in stand gehouden wordt. Ouders kunnen uit angst voor een stigma ('Opvoedcursussen zijn voor ouders met opvoedproblemen') aarzelen om gebruik te maken van het ondersteuningsaanbod.
- Het aanbod kan bestaan uit een combinatie van interventies en programma's gericht op specifieke doelgroepen, zoals: tienermoeders, ouders van drukke kinderen, multiprobleemgezinnen, gezinnen met een bepaalde etnische achtergrond, ouders of kinderen met een (lichamelijke of verstandelijke) beperking, één-ouder gezinnen, etc.

VoorZorg

'VoorZorg' is een voorbeeld van een programma voor opvoedingsondersteuning en gezondheidsbevordering, dat is gericht op een specifieke risicogroep. VoorZorg wordt uitgevoerd door JGZ-verpleegkundigen en is in eerste instantie gericht op de jonge aanstaande moeders, die bij aanvang niet langer dan 28 weken zwanger zijn. De moeders die mee kunnen doen aan het programma behoren tot een zogenaamde hoogrisicogroep, hetgeen wordt geselecteerd aan de hand van de criteria: geen eerder levengeboren kind, maximaal 28 weken zwanger, maximaal 25 jaar, maximale opleiding VMBO-K. Aanvullende criteria zijn: geen steunend sociaal netwerk, alcohol- en drugsgebruik, geweld en mishandeling, psychische problematiek, opvatting over moederschap. Het programma begint tijdens de zwangerschap en loopt door tot het kind twee jaar is. Het primaire doel van het programma is het voorkomen van kindermishandeling of -verwaarlozing. De specifieke doelen van VoorZorg zijn: verbetering van het zwangerschaps- en geboorteproces voor moeder en kind; verbetering van de gezondheid en ontwikkeling van het kind; verbetering van de persoonlijke ontwikkeling van de moeder en tot slot verbetering van haar mogelijkheden voor opleiding en werk, zodat zij meer kan betekenen voor haar kind. Meer informatie over VoorZorg is te vinden op: www.voorzorg.info

Laagdrempeligheid van het Centrum voor Jeugd en Gezin

De laagdrempeligheid van het Centrum voor Jeugd en Gezin en het aanbod opvoedingsondersteuning hangen nauw met elkaar samen. Het Centrum voor Jeugd en Gezin moet een plek worden, waar alle professionals, ouders en kinderen met al hun vragen en problemen als het gaat om opvoeden en opgroeien terecht kunnen.

Een kwalitatief goed en compleet aanbod opvoedingsondersteuning (zie stap 4) is gericht op alle vragen van alle ouders van alle kinderen in alle ontwikkelingsfasen. Dit is waar te maken vanuit een public health benadering. Positieve opvoedinformatie (schriftelijk, mondeling, digitaal), voorlichting tijdens thema-avonden of koffieochtenden en goed toegankelijke pedagogische advisering zijn gericht op alle ouders. Een dergelijk neutraal en niet-problematiserend aanbod bevordert de positieve uitstraling en daarmee de laagdrempeligheid van zowel het aanbod opvoedingsondersteuning als het Centrum voor Jeugd en Gezin als geheel. Dit kan nog versterkt worden door van het CJG een ontmoetingsplek voor ouders te maken. Een consistent doorgevoerde public health benadering van opvoedingsondersteuning draagt bij aan een positief imago van het Centrum voor Jeugd en Gezin en komt tegemoet aan de wensen en behoeften van ouders.

Continuüm van opvoedingsondersteuning

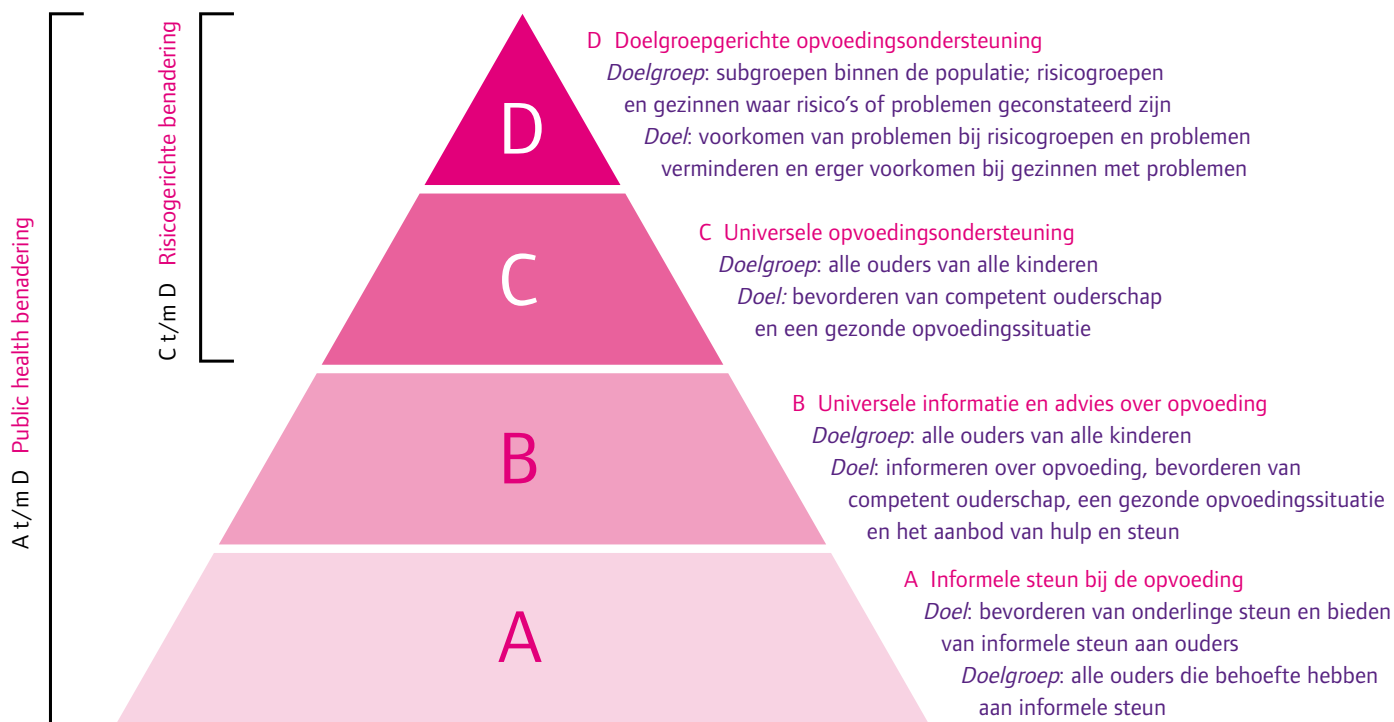
Het continuüm van opvoedingsondersteuning is weer te geven in de vorm van een piramide (zie fig 1). De piramide voor opvoedingsondersteuning laat zien hoe een aanbod opvoedingsondersteuning opgebouwd kan worden, wanneer wordt uitgegaan van de behoeften van ouders.

Ouders zoeken in eerste instantie informatie en advies in hun omgeving. Ze zoeken een steuntje in de rug bij hun partner of familie of ze leggen 'hun oor te luister' in de vrienden- of kennissenkring. Daar begint het continuüm van opvoedingsondersteuning. Deze informele steun kan gestimuleerd worden en ook georganiseerd worden aangeboden voor mensen bij wie deze steun niet voorhanden is of wiens netwerk niet voldoende steun oplevert. Informele steun vormt de basis van alle opvoedingsondersteuning (A). Als informele steun niet voldoende oplevert, gaan ouders vaak op zoek naar deskundige informatie en advies. De jeugdgezondheidszorg bijvoorbeeld speelt daar op in met anticiperende voorlichting over gezondheid, opgroeien en opvoeden. Het aanbod universele informatie en advies (B) is in principe gericht aan alle ouders. Voor ouders is het aantrekkelijk als deze vorm van steun dichtbij huis en vooral gemakkelijk toegankelijk wordt aangeboden. Digitale informatie en advies hoort hier ook bij; steeds meer ouders zoeken naar informatie op het internet.

Wanneer informatie en advies niet voldoende is en de vragen of problemen toch iets ingewikkelder zijn, dan ontstaat er behoefte aan hulp. Het aanbod lichte hulp is gericht op alle ouders en dit noemen we daarom universele opvoedhulp (C). Het doel van deze hulp en ondersteuning is competent ouderschap en een gezonde opvoedingssituatie te bevorderen.

De doelgroepgerichte opvoedhulp (D) is ook een vorm van (licht) pedagogische hulp, die op gemeentelijk niveau wordt geboden. Deze hulp is echter gericht op risicogroepen (ook wel selectieve preventie genoemd) en ouders bij wie opvoedproblemen geconstateerd zijn (ook wel geïndiceerde preventie genoemd). Het doel is problemen bij risicogroepen te voorkomen en problemen te verminderen (en erger te voorkomen) bij gezinnen bij wie zich problemen voordoen.

Fig 1. Piramide van opvoedingsondersteuning

Hoe hoger je komt in het continuüm hoe meer het aanbod opvoedingsondersteuning is gericht op de (relatief beperkte) groep gezinnen met problemen. Hoe lager je komt in het continuüm, hoe meer het aanbod is gericht op alle ouders van alle kinderen met eenvoudige en alledaagse vragen over de opvoeding. .

Keuzes maken

Bij gemeenten kunnen allerlei verschillende overwegingen meespelen om in te zetten op een populatiebrede ('public health') benadering dan wel op een risicogerichte benadering. Politieke aandacht voor 'probleemgezinnen' zorgt er vaak voor dat een risicogerichte benadering – soms onbedoeld – prioriteit krijgt boven een brede preventieve aanpak. Een pleidooi voor een populatiebrede aanpak vergt vaak meer onderbouwing en overtuigingskracht. Investeren in preventie kost immers meer tijd en geduld voor de resultaten zichtbaar worden.

Opvoedingsondersteuning op de gemeentelijke agenda

Sommige gemeenten zullen er bewust voor kiezen om eerst een aanbodinventarisatie (stap 2) en een vraaganalyse (stap 3) uit te voeren, voordat zij een traject van visieontwikkeling starten. Een reden hiervoor kan zijn, dat gegevens over het huidige aanbod of gegevens over de doelgroep gebruikt kunnen worden om opvoedingsondersteuning op de politieke en beleidsagenda te krijgen. Cijfers kunnen de urgentie voor beleid benadrukken en zodoende helpen om politici en collega beleidsmedewerkers in beweging te brengen. Strategisch gezien kan dit een reden zijn om de visieontwikkeling op een later moment in te zetten. Een risico van deze strategie is echter, dat de politieke aandacht zich direct gaat richten op de risicogroepen. De ervaring leert dat hier vaak snel de aandacht naartoe gaat, waardoor de aandacht voor eenvoudige opvoedvragen van alle ouders verslapt.

Terwijl, wanneer eerst de visie bepaald is, de vraaganalyse uiteraard ook wel richting geeft aan het te ontwikkelen aanbod, maar - wanneer consistent beleid gevoerd wordt – tegelijkertijd wel wordt vastgehouden aan de uitgangspunten zoals vooraf is vastgelegd in het visiedocument. Daarom is er in deze handreiking voor gekozen om eerst de visie te bepalen, alvorens de aanbodinventarisatie en de vraaganalyse wordt uitgevoerd. Men kan er uiteraard ook voor kiezen om beide stappen gelijk op te laten gaan of om wanneer dat nodig is, een stap terug toen en bijvoorbeeld de visie verder aan te scherpen.

Stap 2 Aanbodinventarisatie

Stap 1: Een visie op opvoedingsondersteuning

Stap 2: **Aanbodinventarisatie**

Stap 3: Vraaganalyse

Stap 4: Het aanbod opvoedingsondersteuning

Is er een overzicht van alle activiteiten op het gebied van opvoedingsondersteuning die er binnen uw gemeente worden aangeboden? Weet u op welke doelgroepen het aanbod gericht is? De CJG ontwikkeling is voor veel gemeenten een aanleiding om dit in kaart te (laten) brengen. Dit is belangrijk, want om doelen te kunnen stellen voor het toekomstige aanbod opvoedingsondersteuning moet u eerst weten wat het huidige aanbod is. De aanbodinventarisatie geeft inzicht in de kwantiteit en de kwaliteit van het aanbod opvoedingsondersteuning.

2.1 Wat wilt u weten over het huidige aanbod opvoedingsondersteuning?

U kunt het aanbod opvoedingsondersteuning zelf in kaart brengen of dit laten doen door een uitvoerende organisatie, zoals de thuiszorgorganisatie of GGD. Wanneer u dit uitbesteedt is het belangrijk om een heldere opdracht te formuleren, zodat u de gegevens ontvangt op basis waarvan u in een latere fase beslissingen kunt nemen. Wanneer u het aanbod schematisch in kaart wilt laten brengen kan het 'Schema voor aanbodinventarisatie opvoedingsondersteuning' (zie bijlage 3) behulpzaam zijn. Dit schema maakt inzichtelijk in hoeverre het aanbod opvoedingsondersteuning in uw gemeente het gehele continuüm van opvoedingsondersteuning beslaat. Dit is één van de aspecten waarop het aanbod beoordeeld kan worden. Andere aspecten, zowel betrekking hebbend op de kwaliteit als de kwantiteit van het aanbod, zijn:

- Consistentie tussen huidige visie en huidige aanbod
- Kwaliteit van de interventies en de uitvoering
- Bereik van de interventies of programma's
- Laagdrempeligheid van het aanbod
- Uitvoerders van de interventies of programma's
- Inbedding van het aanbod
- Samenhang en variatie in het aanbod
- Aansluiting bij en betrokkenheid van de doelgroep
- Wijze van monitoring, registratie en evaluatie

In paragraaf 4.1 staan deze kwaliteitscriteria nader uitgelegd. Met name de aandachtspunten die passen bij uw gemeentelijke visie (Stap 1) zijn voor u van belang. Formuleer zo gerichte vragen die richting geven aan de aanbodinventarisatie.

Het in kaart brengen van het aanbod opvoedingsondersteuning is met name voor grote gemeenten geen gemakkelijke opgave. Vaak worden er in eerste instantie allerlei activiteiten over het hoofd gezien. In veel gemeenten gebeurt namelijk meer aan opvoedingsondersteuning dan men denkt. Het heeft tijd nodig om dit goed in kaart te brengen. Zorg ervoor dat het overzicht in de loop van de tijd goed bijgehouden wordt en dat er een inzichtelijk overzicht naar ouders en professionals wordt gecommuniceerd, via de plaatselijke televisie, school- en wijkkranten, nieuwsbrieven, folders en websites.

2.2 Aanbieders van opvoedingsondersteuning

Zonder uitputtend te willen zijn, kunnen de volgende instellingen uitvoerder zijn van activiteiten op het gebied van opvoedingsondersteuning in de gemeente:

- Jeugdgezondheidszorg (thuiszorg/ GGD)
- Algemeen en schoolmaatschappelijk werk
- School
- Kinderopvang / peuterspeelzaal
- Welzijnsinstelling
- Steunpunten Opvoeding, Opvoedwinkel
- Centrum voor Jeugd en Gezin
- MEE
- Bureau Jeugdzorg
- GGZ / RIAGG
- Kerkelijke instanties
- Vrijwilligers- of zelforganisaties
- Huisarts
- Particuliere praktijken

Een aantal van de hierboven genoemde organisaties zijn samenwerkingsverbanden. Dit geldt in veel gevallen voor het steunpunt opvoeding of opvoedingswinkels en uiteraard ook voor het Centrum voor Jeugd en Gezin.

Voorbeelden van aanbodanalyses vindt u op

www.nji.nl/opvoedingsondersteuning/vraagenaanbod of op www.ctc-holland.nl

Stap 3 Vraaganalyse

Stap 1: Een visie op opvoedingsondersteuning

Stap 2: Aanbodinventarisatie

Stap 3: Vraaganalyse

Stap 4: Het aanbod opvoedingsondersteuning

De visie op opvoedingsondersteuning is geformuleerd en het aanbod aan interventies en programma's is in kaart gebracht. Wat weet u over de behoeften van ouders in uw gemeente? In deze stap van gegevensverzameling brengt u de vraagkant van opvoedingsondersteuning in beeld. Welke problematiek wordt gesignaleerd en welke behoeften hebben ouders? U bepaalt zelf of u aanvullend onderzoek wilt (laten) uitvoeren in uw gemeente. Een goede vraaganalyse geeft inzicht in de vragen, wensen en behoeften van de doelgroep. De tevredenheid over het huidige aanbod en wensen ten aanzien van het toekomstige aanbod kunnen ook worden opgenomen in de vraaganalyse.

3.1 Landelijke cijfers

Landelijke cijfers over ouders en hun behoeften aan opvoedingsondersteuning kunt u gebruiken als basis voor uw lokale beleid. Dit beeld kunt u eventueel aanscherpen met lokaal onderzoek (zie 3.2).

Opvoedbeleving

Een grote meerderheid van de ouders is tevreden over de manier waarop de opvoeding verloopt⁵. 75% van de ouders heeft een positieve beleving van de opvoeding, 19% een gematigde en 6% een negatieve. Niet-westerse ouders, ouders uit één-oudergezinnen, ouders met jongens en ouders die onder de armoedegrens leven hebben daarbij een grotere kans om negatief gestemd te zijn over de opvoeding, dan andere ouders, zo blijkt. De resultaten van de landelijke jeugdmonitor (CBS, 2008), laten een soortgelijk beeld zien. Van de ouders van 4-18 jaar gaf 94% procent in 2007 in algemene zin tevreden te zijn over het verloop van de opvoeding. Opvallend is dat bijna de helft van de ouders de opvoeding toch moeilijker vond dan gedacht. Ruim één op de drie ouders had in 2007 opvoedzorgen. 11% van de ouders gaf in dit onderzoek aan vaak het gevoel te hebben de opvoeding niet goed aan te kunnen.

Opvoedvragen en opvoedproblemen

Alle ouders hebben wel eens zorgen of vragen over de opvoeding. Zowel in 2005 als in 2007 maakte de helft van de ouders zich wel eens zorgen over de opvoeding. Toch gaat het in Nederland met verreweg de meeste gezinnen en kinderen goed. Het hebben van vragen over de opvoeding hoeft immers niet te betekenen dat er sprake is van een opvoedprobleem. Bij de meerderheid van de gezinnen doen zich geen opvoedproblemen voor⁶. Bij 15% van de gezinnen worden wel opvoedproblemen gesignaleerd; bij 1% gaat het om zware problematiek, bij 4% om matige problematiek en bij 10% om lichte problematiek. Ook bij opvoedproblemen zijn er verschillen tussen ouders⁷. Arme ouders, eenoudergezinnen, niet-westerse ouders, ouders van jongens, laagopgeleide ouders, ouders van kleine gezinnen en gezinnen met één werkende ouder hebben vaker opvoedproblemen dan gezinnen met twee werkende ouders.

5 Rispens e.a. 1996; Zeijl e.a., 2005 (Kinderen in Nederland/ SCP/ TNO)

6 Kinderen in Nederland, Zeijl e.a. (2005)

7 Ouders en hun behoeften aan opvoedingsondersteuning (NIZW Jeugd, 2006)

Top vijf van opvoedvragen

In veel vraaganalyses wordt over opvoeding en opvoedingsondersteuning wordt onder andere onderzocht waar opvoedvragen van ouders over gaan. Vaak komen dezelfde opvoedvragen naar voren, namelijk die betrekking hebben op:

- 1 Grenzen stellen
- 2 Lastig gedrag
- 3 Emotionele ontwikkeling
- 4 Vertraging in de ontwikkeling
- 5 Gezondheid en lichamelijke ontwikkeling

Meer informatie over deze opvoedvragen is te vinden in het Kennisdossier opvoedvragen van het Nederlands Jeugdinstituut welke is te vinden op www.nji.nl via kennis > onderwerpen > opvoedingsondersteuning.

Hulp zoeken bij de opvoeding

Bijna alle ouders hebben af en toe behoefte aan steun of feedback van anderen als de opvoeding tijdelijk wat minder soepel loopt. Ouders zoeken bijvoorbeeld bevestiging dat zij hun opvoeding goed hebben aangepakt of zij zoeken een luisterend oor om hun verhaal kwijt te kunnen. Die steunbehoefte is universeel en hoort bij het ouderschap.

Van de ouders die zich in 2007 zorgen maakten over de opvoeding heeft iets meer dan 60% hulp gezocht of advies gevraagd aan mensen buiten het gezin of de familie- en vriendenkring, zo blijkt uit de landelijke jeugdmonitor van het CBS. De huisarts, het consultatiebureau en de leerkracht worden door veel ouders om advies gevraagd. De meest genoemde reden van ouders om, ondanks de ervaren zorgen, toch geen hulp te vragen is dat volgens de ouders de zorgen niet groot genoeg waren.

3.2 Aanvullend lokaal of regionaal onderzoek

U kunt ervoor kiezen om lokaal onderzoek te (laten) doen naar de gesignaleerde problematiek en de behoeften aan opvoedingsondersteuning. Dit hoeft niet perse een groot en uitgebreid onderzoek te zijn. Ook kleinschalig kwalitatief onderzoek, bijvoorbeeld door middel van focusgroepen, kan al veel inzicht bieden in wensen en behoeften van ouders. Ouders waarderen het vaak wanneer zij betrokken worden bij nieuwe ontwikkelingen die uiteindelijk op hen betrekking (kunnen) hebben. Mogelijke onderzoeksvragen kunnen zijn:

- In hoeverre ervaren ouders opvoedvragen of opvoedproblemen?
- Kunnen zij met hun vragen of problemen terecht bij vrienden of familie?
- Wanneer zij niet met vragen of problemen bij vrienden of familie terecht kunnen, aan wie stellen zij hun vragen dan?
- Is men bekend met het aanbod opvoedingsondersteuning in de gemeente?
- Hoe tevreden is men over het huidige aanbod?
- Van welke instantie of professional zou men het liefst opvoedadviezen krijgen?
- Aan welke voorwaarden moet een toekomstig aanbod opvoedingsondersteuning in de gemeente voldoen?

Bij kwantitatief onderzoek kan het zinvol zijn om de uitkomsten van het onderzoek te laten uitsplitsen naar wijk of stadsdeel, zodat inzichtelijk wordt in welke delen van de gemeente meer of minder behoefte aan bepaalde vormen van opvoedingsondersteuning is.

U hoeft de cijfers niet in één keer allemaal paraat te hebben. Vaak is er al meer voorhanden dan men in eerste instantie denkt. Veel gemeenten en GGD'en verrichten namelijk al verschillende onderzoeken of monitors waarin opvoeding een onderwerp is (zie 3.3).

3.3 Onderzoeksmethodieken

In de praktijk dienen zich steeds meer mogelijkheden aan om op lokaal niveau onderzoek te doen naar opvoeding en behoeften aan opvoedingsondersteuning. Veelgebruikte methodieken zijn:

- de vraaganalyse methodiek van Hermanns en Sleeboom
- de vraaganalyse methodiek van 'Opvoeden & opgroeien in de wijk'
- de gemeentelijke gebruikersraadpleging
- het scholierenonderzoek van Communities That Care (CTC)
- de gemeentelijke barometers
- opvoeddebatten of discussierondes
- focusgroepen of groepsinterviews
- internetenquêtes
- epidemiologisch onderzoek of jeugdmonitoren van de GGD.

Ouders in Heiloo praten mee

De gemeente Heiloo heeft in 2008 laten onderzoeken welke behoeften ouders hebben als het om ondersteuning bij het opvoeden van hun kinderen gaat. Het onderzoek 'Opvoeden in Heiloo' is verricht onder meer dan 300 ouders. Het eerste deel van het onderzoek bestond uit een vragenlijst en het tweede deel uit gesprekken bij ouders thuis. Deze gesprekken moesten meer inzicht bieden in de manier waarop ouders gesteund willen worden bij het opvoeden van hun kind(eren). In het gesprek kwamen verschillende thema's aan de orde:

- wat verstaan ouders onder opvoeden;
- ondersteuning door het eigen netwerk en beroepskrachten;
- informatie over opvoeden
- wensen met betrekking tot opvoedingsondersteuning.

Stap 4 Het aanbod opvoedingsondersteuning

Stap 1: Een visie op opvoedingsondersteuning

Stap 2: Aanbodinventarisatie

Stap 3: Vraaganalyse

Stap 4: Het aanbod opvoedingsondersteuning

‘Wanneer er zicht is op de opvoedvragen en – problemen en de behoeften van ouders gaat u het huidige aanbod hiertegen afzetten. Sluit het aanbod aan bij de vragen en behoeften van ouders? Past het aanbod bij de gemeentelijke visie op opvoedingsondersteuning? Op basis van de uitkomsten van deze analyse formuleert u doelen en resultaten voor de komende jaren’

4.1 Waaraan voldoet een goed aanbod opvoedingsondersteuning?

Met behulp van de resultaten van stap 1 t/m 3 kunt u een analyse maken van de vraag naar opvoedingsondersteuning en het aanbod in uw gemeente. Uw visie op opvoedingsondersteuning is richtinggevend bij deze analyse. Het bepaalt mede hoe u het huidige aanbod beoordeelt en wat u wenst als het gaat om het toekomstige pakket opvoedingsondersteuning voor uw gemeente.

Waaraan voldoet nu een goed aanbod opvoedingsondersteuning? Dit wordt vanuit wetenschap en praktijk door veel verschillende factoren bepaald (Hermanns c.s., 2005; Naution, 2003). Kortweg geformuleerd gaat het erom dat:

- het aanbod is gebaseerd op een visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning
- er gewerkt wordt met effectieve kwaliteitsinterventies
- de interventies uitgevoerd worden door competente professionals in gecertificeerde organisaties;
- het aanbod laagdrempelig en beschikbaar is en aansluit bij de wijze waarop ouders, kinderen en jongeren zelf hun problemen ervaren;
- het aanbod voldoende is ingebed in beleid en financiering;
- het aanbod samenhangend en gevarieerd is;
- het aanbod aansluit op de doelgroep en de doelgroep betrokken is;
- er sprake is van continue monitoring, registratie en evaluatie.

Onderstaande checklist kan gemeenten helpen om het huidige aanbod opvoedingsondersteuning te beoordelen en om criteria te formuleren voor het toekomstige aanbod. De checklist is geen richtlijn, maar een hulpmiddel om te onderzoeken op welke onderdelen het aanbod verbeterd zou kunnen worden.

Visie

- er is een geëxpliciteerde visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning
- er is draagvlak voor de geformuleerde visie bij betrokken partijen
- de visie op opvoeding en opvoedingsondersteuning is breed gecommuniceerd (intern en extern)
- beleidskeuzen en uitvoering komen voort uit de geformuleerde visie

Kwaliteit van interventies en uitvoering

- er wordt gewerkt met veelbelovende en bewezen effectieve interventies
- de interventies zijn implementeerbaar op de plek waar men het wil gebruiken

- instrumenten en interventies worden op de voorgeschreven wijze toegepast – er is sprake van ‘treatment integrity’⁸
- professionals beschikken over de vereiste competenties
- professionals krijgen ruimte voor intervisie en bijscholing
- professionals worden ondersteund door een goede managementstructuur
- de gemeente heeft resultaatafspraken met uitvoerders die professionalisering stimuleren

Gemeenten en professionalisering

Gemeenten zijn niet direct verantwoordelijk voor professionalisering van beroepskrachten in de opvoedingsondersteuning. Wel zijn ze verantwoordelijk voor de opvoed- en opgroei-ondersteuning in hun gemeente en daarmee dus ook voor de geleverde kwaliteit van het aanbod. Vanuit die verantwoordelijkheid kunnen gemeenten besluiten om te sturen op de kwaliteit van het aanbod die door de verschillende organisaties geleverd wordt. Vanuit de gemeentelijke rol als regisseur (en in sommige gevallen als directe opdrachtgever) kunnen afspraken worden gemaakt over de kwaliteitseisen voor de professionals. Dat kan leiden tot impulsen voor training, scholing en intervisie.

Laagdrempeligheid (zie ook p.9 en p.14)

- het aanbod is helder geprofileerd, het is herkenbaar voor alle ouders en opvoeders
- het aanbod heeft een positieve uitstraling
- het aanbod is zonder indicatie beschikbaar
- ouders kunnen hun vraag of probleem op verschillende manieren kwijt: telefoon/ e-mail/ chatfunctie/ bij een pedagogisch adviseur/ bij andere ouders/ etcetera.
- het aanbod is dichtbij ouders beschikbaar, o.a. vanuit plekken waar ouders al komen
- aanbieders van opvoedingsondersteuning hebben ruime openingstijden
- ouders worden snel geholpen en hoeven niet lang te wachten op informatie, advies of hulp

Inbedding

- het aanbod opvoedingsondersteuning is ingebed in het Centrum voor Jeugd en Gezin
- opvoedingsondersteuning maakt onderdeel uit van het preventief jeugdbeleid en het integraal gemeentelijk beleid (o.a. jeugd-, sociaal -, gezondheids- en onderwijsbeleid)
- er zijn goede afspraken tussen de verschillende voorzieningen en zorgstructuren (onder meer met de zorgadviesteams) over signalering, toeleiding, registratie, terugkoppeling
- opvoedingsondersteuning is structureel beschikbaar
- de regie is in één hand (gemeente)⁹
- er is eenduidige en heldere financiering
- het lokale preventieve aanbod sluit aan op het geïndiceerde aanbod

Samenhang en variatie in het aanbod

- er is een samenhangend en doorlopend ondersteuningsaanbod
- het aanbod is gedifferentieerd naar doelgroep en problematiek
- het aanbod bestaat uit informele steun, universele informatie en voorlichting, universele opvoedhulp en doelgroepgerichte opvoedhulp en bestrijkt daarmee alle preventieniveaus: universele preventie, selectieve preventie en geïndiceerde (probleemgerichte) preventie
- er zijn verschillende vormen van opvoedingsondersteuning beschikbaar: individueel en groepsgewijs, home-based en centre-based.

8 Onder ‘treatment integrity’ wordt verstaan dat het programma wordt uitgevoerd zoals het bedoeld is. Dit is essentieel, omdat de toepassing van het programma anders afdoet aan de betrouwbaarheid. Voorbeeld: de ‘treatment integrity’ komt in het gedrang wanneer een instelling besluit om het aantal bijeenkomsten van een evidence based opvoedcursus in te korten van 8 naar 6 bijeenkomsten.

9 Soms is de regie niet in één hand, bijvoorbeeld bij zogenaamde ‘snijvlak-projecten’ waarbij de provincie medefinancier is. De noodzaak tot het maken van goede afspraken is dan des te belangrijker.

Aansluiting bij en betrokkenheid van de doelgroep

- er is een cijfermatige onderbouwing van de vraag
- het aanbod sluit aan bij de problematiek en de behoeften van de doelgroep
- het aanbod sluit aan bij verschillende leeftijden en ontwikkelingsfasen van kinderen
- doelgroepen zijn betrokken bij activiteiten, voorzieningen en beleid
- het aanbod is vindplaatsgericht en waar nodig outreachend
- het aanbod stimuleert een solidaire gemeenschap rondom ouders en opvoeders

Monitoring, registratie en evaluatie

- er zijn afspraken gemaakt over monitoring en registratie (bijvoorbeeld in ROTS, zie p.30)
- er zijn afspraken gemaakt over evaluatie van interventies
- er zijn afspraken gemaakt over uitwisseling van gegevens tussen instellingen

Bovengenoemde aspecten, die iets zeggen over het totale aanbod opvoedingsondersteuning, zijn van verschillende niveaus. Sommige hebben betrekking op de doelgroep, anderen op de uitvoering of de infrastructuur en weer andere op de consistentie tussen beleid en uitvoering. De lijst helpt om de verschillende aspecten die samen bepalen of het aanbod een goed aanbod opvoedingsondersteuning is, in ogenschouw te nemen. Hoe gaat uw gemeente om met bovenstaande aspecten? Op welke punten bent u al goed op weg en waar is verbetering mogelijk? Kijk niet alleen naar dat wat er nog moet gebeuren, maar ook naar dat wat er allemaal al in uw gemeente gebeurt.

Kwaliteitseisen en criteria voor opvoedingsondersteuning

Eisen en criteria voor opvoedingsondersteuning zijn grofweg in te delen in eisen die aan het proces worden gesteld en eisen die aan het totaalpakket worden gesteld. Schematisch zijn alle eisen en criteria voor opvoedingsondersteuning hieronder kort samengevat:

Fig 2. Kwaliteitseisen en criteria voor opvoedingsondersteuning

4.2 Doelen formuleren

Wat wilt u voor wie bereiken met de opvoedingsondersteuning? Op grond van de gemeentelijke visie, het huidige aanbod, de gesignaleerde problematiek, de behoeften van ouders en overige aspecten die u van belang acht (zie 4.1) kunt u concrete doelen gaan stellen die richtinggevend zijn voor het pakket opvoedingsondersteuning. Wanneer u de doelen SMART (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdgebonden) formuleert, zijn ze ook bruikbaar voor beleidsevaluatie. SMART-doelen zijn niet gemakkelijk te formuleren. Probeer toch uw doelen zo concreet mogelijk te stellen. Maak hierbij een onderscheid tussen beleidsdoelen en doelen ten aanzien van de doelgroep.

Voorbeelden

Beleidsdoelen

- 1 Er wordt vanaf (datum invoegen) alleen nog maar gewerkt met veelbelovende en effectieve interventies voor opvoedingsondersteuning uit de Databank Effectieve Jeugdinterventies.
- 2 Er wordt een aanbod opvoedingsondersteuning samengesteld, dat het gehele continuüm van opvoedsteun bestrijkt in alle leeftijdsfasen van kinderen. Het complete aanbod is gerealiseerd op (datum invoegen), het gedefinieerde minimumpakket is gereed op (datum invoegen).
- 3 Er moet per (datum invoegen) eenduidige en herkenbare informatie over opvoeden beschikbaar komen voor alle ouders van alle kinderen, zowel in de CJG's als op de vindplaatsen (nader definiëren). In het Centrum voor Jeugd en Gezin wordt vanaf (datum invoegen) 4 keer per jaar een bijeenkomst georganiseerd over thema's die te maken hebben met positief opvoeden, waaraan minimaal 60 ouders per keer deelnemen. Op alle vindplaatsen (consultatiebureau, kinderopvang, peuterspeelzaal, school, etc) vind tenminste eenmaal per jaar zo'n bijeenkomst plaats.
- 4 Vanaf (datum invoegen) gaan (namen instellingen invoegen) gebruik maken van het registratiesysteem ROTS (zie p.30).
- 5 Voor alle professionals die opvoedingsondersteuning uitvoeren, is per (datum invoegen) een scholingsplan beschikbaar, opgesteld door (namen instellingen invoegen).

Doelen ten aanzien van de doelgroep:

Uw beleidsdoelen kunt u specificeren door doelen te formuleren voor de doelgroep(en). Het gaat er om, dat zij er beter van worden. Voorbeelden zijn:

- 1 Alle ouders van kinderen van 4 jaar hebben vanaf (datum invoegen) via de basisscholen toegang tot betrouwbare informatie en advies over (positief) opvoeden, gebaseerd op bijvoorbeeld Triple P, de GroeiOp (voorheen Groeigids) of Opvoeden-In.
- 2 80% van de ouders met een opvoedvraag krijgt in het CJG binnen één dag een effectief antwoord, waarmee ze geholpen zijn.
- 3 50% van allochtone ouders met een opvoedvraag maakt in (tijdvak invoegen) gebruik van het opvoedspreekuur in het CJG.
- 4 75% van de ouders in onze gemeente van jeugdigen van 0-23 jaar zijn per (datum invoegen) bekend met het CJG. Zij weten waar het CJG is, kennen de website, en weten wat het CJG hen te bieden heeft.

Om te kunnen evalueren of u uw beleidsdoelen heeft bereikt is onderzoek nodig. Om te weten of 80% van de ouders met een opvoedvraag binnen één dag bij het CJG een antwoord krijgt, zult u eerst moeten onderzoeken hoeveel ouders er zijn met opvoedvragen. Ook moet gemonitord worden hoe effectief het antwoord is wat zij hebben gekregen. Tot slot zijn uiteraard goede afspraken nodig met de professionals in het CJG, zodat ouders inderdaad binnen één dag effectief geholpen worden als zij een opvoedvraag hebben. Waar mogelijk kunt u doelen formuleren die te koppelen zijn aan prestatie-indicatoren. U kunt vooraf vastleggen wanneer u vindt dat een bepaalde organisatie goede prestaties heeft geleverd (prestatienorm). Voor meer informatie over doelen en prestatie-indicatoren zie www.jeugdinterventies.nl > effectiviteit meten > prestatie-indicatoren.

Wanneer u uw doelen helder geformuleerd heeft, gaat u uw acties formuleren. Wat is er nodig om de beoogde doelen te bereiken? Beide komen in een uitvoerings- of werkplan. Ook het pakket opvoedingsondersteuning wordt hierin vastgelegd.

4.3 Het pakket opvoedingsondersteuning samenstellen

Bij het samenstellen van het pakket opvoedingsondersteuning gebruikt u veelbelovende en effectieve interventies, tenminste voor zover ze beschikbaar zijn. Is dat niet het geval dan gebruikt u de 'best practice'. Daartoe kunt u putten uit de Databank Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut (zie www.jeugdinterventies.nl). Op het moment van schrijven van deze publicatie zijn er 17 interventies voor opvoedingsondersteuning in de databank opgenomen.

Aan de hand van uw doelen (zie 4.2) gaat u eerst bepalen welke interventies nodig zijn om aan de vraag van ouders te voldoen. Dan kunt u beoordelen welke interventies uit het huidige aanbod u wilt behouden en welke interventies voortaan niet meer aangeboden zullen worden. Daarna kunt u het aanbod uitbreiden of vernieuwen. Hiervoor kunt u gebruik maken van tabel 1.

Groeimodel

Vaak wordt bij het samenstellen van het pakket opvoedingsondersteuning gekozen voor een groeimodel, omdat alles in één keer realiseren niet altijd haalbaar is. Veel gemeenten die werken vanuit een groeimodel kiezen ervoor om vanuit een public health benadering van opvoedingsondersteuning, eerst het universele aanbod goed neer te zetten, waarna vervolgens meer aandacht uit gaat naar het selectieve aanbod (zie 4.1). Andersom kan ook eerst het selectieve aanbod worden neergezet, en daarna het universele aanbod. Door te werken met een groeimodel kan gefaseerd naar het gewenste aanbod opvoedingsondersteuning toegewerkt worden.

Tabel 1. Effectieve en veelbelovende interventies voor opvoedingsondersteuning

Naam interventie	Doel	Leeftijd fase
1 Bemoeizorg	Bereiken van gedeelde zorg met de cliënt en uiteindelijk de gezondheid van het kind bevorderen en beschermen.	0 - 19 jaar
2 Beter omgaan met pubers	Ouders in een vroeg stadium opvoedingsondersteuning bieden, voorkomen dat problemen escaleren en ouders een beroep moeten doen op de hulpverlening.	12 - 18 jaar
3 Droog bed training	Kinderen die bedplassen droog krijgen.	Vanaf 7 jaar
4 Drukke kinderen	Voorkomen van ernstige opvoedingsproblemen in gezinnen met een druk kind.	4 - 12
5 Gordon-oudercursus	Ouders toerusten met benodigde specifieke communicatievaardigheden voor de opvoeding van hun kind om welbevinden van het kind en het pedagogische klimaat te verbeteren.	1 - 18 jaar
6 Homestart	Voorkomen dat alledaagse problemen van ouders met jonge kinderen uitgroeien tot ernstige en langdurige problemen.	1 - 6 jaar
7 Jij bent belangrijk	Vergroten van opvoedkundige vaardigheden van ouders, bevorderen van ouder-kind interactie, bestrijden/ vermijden van achterblijvende taalontwikkeling van het kind.	6 maanden - 4 jaar.
8 Moeders Informeren Moeders (MIM)	Zelfvertrouwen, zelfredzaamheid en zelfzorgvermogen van moeders met een eerste kind vergroten en hun sociale netwerk versterken.	0 - 18 maanden
9 Oudercursus Opvoeden & zo	Vergroten van de opvoedingscompetenties van ouders in achterstandssituaties.	3 - 12 jaar
10 Peuter in zicht!	Vergroten van opvoedingsvaardigheden van ouders	2 - 3 jaar
11 Praktische pedagogische gezinsbegeleiding (PPG)	Opvoedkundige competenties versterken bij ouders die zijn vastgelopen in de opvoeding, om de balans tussen draagkracht en draaglast te herstellen.	0 - 18 jaar
12 Praten met kinderen	Verbeteren van de communicatie tussen ouder en kind en vergroten van probleemoplossend vermogen.	Vanaf 12 jaar
13 Stap voor stap	Verhelpen van lichte opvoedproblemen.	0 - 18 jaar
14 Stevig Ouderschap	Voorkomen van ernstige opvoedingsproblemen.	6 weken - 18 maanden
15 Triple P	Preventie van (ernstige) emotionele en gedragsproblemen bij kinderen door het bevorderen van competent ouderschap en zelfvertrouwen van ouders.	0 - 16 jaar
16 De Veiligheidskaarten	Ouders voorlichten over kinderveiligheid	0 - 4 jaar
17 Voorzorg	Voorkomen van kindermishandeling of -verwaarlozing	-9 maanden-2 jaar

Vorm van het aanbod	Specialisatie volgens het continuüm van opvoedhulp	classificatie
Huisbezoeken en telefonisch contact	Doelgroepgericht	Veelbelovend
Cursus	Universele/ doelgroepgerichte opvoedhulp	Veelbelovend
Groepsinstructie en thuis uitvoeren	Doelgroepgerichte opvoedhulp	Effectief
Cursus	Doelgroepgerichte opvoedhulp	Veelbelovend
Cursus	Universele opvoedhulp	Deels effectief
Huisbezoek (door vrijwilligers)	Doelgroepgerichte opvoedhulp + Sociale steun	Veelbelovend
Cursus	Doelgroepgerichte opvoedhulp	Selectief
Huisbezoek (door vrijwilligers)	Universele informatie + Informele steun	Veelbelovend
Cursus	Universele opvoedhulp	Veelbelovend
Cursus	Universele opvoedhulp	Veelbelovend
Huisbezoek	Doelgroepgerichte opvoedhulp	In theorie effectief
Cursus	Doelgroepgerichte opvoedhulp	
Gesprekken	Universele/ doelgroepgerichte opvoedhulp	Veelbelovend
Huisbezoeken	Doelgroepgerichte opvoedhulp	
Mediacampagne (niveau 1) Voorlichtingsgesprekken (niveau 2) Gericht advies (niveau 3) Training (niveau 4) Gezinsinterventie op niveau 5 (is nog niet in Nederland beschikbaar)	Universele informatie en voorlichting, universele opvoedhulp, Doelgroepgerichte opvoedhulp	Veelbelovend
Informatiekaarten	Universele informatie	Veelbelovend
Huisbezoek	Doelgroepgerichte opvoedhulp	Veelbelovend

Overige interventies

Er zijn in Nederland meer interventies voor opvoedingsondersteuning beschikbaar, dan alleen de interventies die in het schema staan weergegeven. Zo wordt bijvoorbeeld 'kortdurende videohometraining' veel gebruikt in de jeugdgezondheidszorg en is in veel gemeenten praktische pedagogische gezinsbegeleiding deel van het aanbod. De aanvraag voor opname van 'kortdurende videohometraining' in de databank is momenteel in behandeling. Dat geldt ook voor het 'Inbakeren op basis van het rust-en-regelmaat protocol'. Ook zijn er buitenlandse interventies, die op dit moment worden aangepast voor gebruik in de Nederlandse situatie en die onder meer door de Invent Groep zijn aanbevolen, zoals 'Incredible Years' en de 'Parent Management Training Oregon (PMTO)'. Ook deze interventies komen (nog) niet in de bovenstaande lijst voor. Ze zijn niet opgenomen in de databank of er is nog volop discussie – zoals bij PMTO – of ze tot het gemeentelijke domein moeten worden gerekend. De grens met de (ambulante) jeugdzorg is nu eenmaal niet eenduidig te trekken.

...wat te doen met activiteiten waarvan het effect niet is aangetoond?

Het Nederlands Jeugdinstituut adviseert gemeenten en instellingen gebruik te maken van bewezen effectieve interventies. Aanbevolen wordt in ieder geval te stoppen met interventies waarvan is aangetoond dat ze niet effectief zijn. Er zijn echter ook redenen te bedenken waarom u er toch voor kiest om een activiteit te handhaven, ook al is de effectiviteit hiervan niet bewezen. Wat u allereerst goed moet bedenken, is wat de doelstelling van de betreffende activiteit is. Vervolgens kunt u bepalen of dit past in het gemeentelijk beleid en de doelstellingen die door de gemeente worden nagestreefd. Wees kritisch in deze beoordeling. Zie ook: 'Ruimte voor innovatie' op p. 10. en onderstaand voorbeeld ('sociale steun tijdens de koffie').

Informatie en advies

Veel interventies die informatie en advies als functie hebben zijn (nog) niet onderzocht of zijn niet of nauwelijks effectief. Dit betreft bijvoorbeeld schriftelijke voorlichting (Groeigids, GroeiOp (voorheen Groeiboek), Geboortekoffer, etc.), telefonische voorlichting (Kindertelefoon, telefonische spreekuren) of digitale voorlichting (websites als Opvoed-in, Ouders online of Hallo wereld). Dit neemt niet weg dat ouders vaak tevreden zijn over de geboden informatie en ze nadrukkelijk in een behoefte voorzien.

Sociale steun tijdens de koffie

Een koffieochtend, die contact en sociale steun tussen moeders stimuleert, een activiteit die niet bewezen effectief is, kan toch heel waardevol zijn als deze goed bezocht wordt en de moeders het contact en de sociale steun als erg prettig ervaren. Deze activiteit moet niet geschaard worden onder een interventie voor opvoedingsondersteuning met als doel 'het bevorderen van competent ouderschap' of 'het bieden van hulp bij lichte opvoedproblemen'. Het is veel meer een activiteit, die de ouders met elkaar in contact brengt, ze doet ervaren dat ze niet de enige zijn met zulke vragen en die ouders tegelijkertijd bindt aan het Centrum voor Jeugd en Gezin. Wanneer het CJG een ontmoetingsplek is voor ouders, verlaagt dit wellicht de drempel om ook voor informatie, advies en steun op het gebied van gezondheid, opgroeien en opvoeden naar het CJG te komen.

4.4 Een public health en risicogericht pakket opvoedingsondersteuning

Wanneer u stap 1 t/m 4 systematisch doorlopen heeft komt u uit bij een pakket opvoedingsondersteuning dat past bij uw gemeente. Dit kan dus per gemeente zeer verschillend zijn. Ook als gekozen wordt voor eenzelfde benadering (public health of risicogericht) kan het toch zijn dat een ander pakket opvoedingsondersteuning wordt samengesteld. Bij het samenstellen van het pakket spelen immers meer overwegingen mee, dan alleen de visie op opvoeden en opvoedingsondersteuning. Ook financiële en politieke overwegingen en lokale, historische ontwikkelingen spelen een rol. Om toch een beeld te geven van twee verschillende pakketten die voortkomen uit verschillende visies, geven we hieronder twee voorbeeldpakketten opvoedingsondersteuning. We raden u af om één van beide pakketten klakkeloos over te nemen. Aanbevolen wordt om de stappen in deze handreiking te doorlopen, zodat u een pakket samenstelt dat aansluit bij de behoeften van ouders in uw gemeente. U kunt deze voorbeeldpakketten als inspiratie gebruiken bij het samenstellen van uw gemeentelijke pakket.

A Het pakket opvoedingsondersteuning vanuit een public health aanpak

Een op een public health visie gebaseerde doorlopende aanpak van ondersteuning van alle ouders kan bestaan uit een drietrapsmodel met daarin de volgende functies en interventies:

‘CJG Open huis’: informele steun en universele informatie en advies

- ontmoeting, inloop
- voorlichting, spreekuren, thema-avonden
- mediacampagne (Triple P)
- sociale steunprogramma's (MIM, Home Start, Boekenpret),
- schriftelijke en digitale voorlichting voor alle leeftijden (Groeigids, GroeiOp etc.)

Mogelijke interventies: Triple P, MIM, Home Start, Boekenpret

Universele opvoedhulp: algemene ondersteuning en hulp

- spreekuren
- huisbezoeken
- oudertrainingen, cursussen

Mogelijke interventies: Triple P, Opvoeden & Zo, Stap-voor-stap, Gordon, Peuters-in-zicht, Beter omgaan met pubers

Doelgroepgerichte opvoedhulp: selectieve ondersteuning en hulp

- spreekuren
- huisbezoeken
- oudertrainingen, cursussen

Mogelijke interventies: VoorZorg, Stevig Ouderschap, Triple P, Kortdurende VHT, Jij bent belangrijk, Praten met kinderen, Bemoeizorg, (lokaal) intensieve pedagogische thuishulp, Droogbed-training, Drukke kinderen, Armoede en gezondheid

B Het pakket opvoedingsondersteuning vanuit een risicogerichte aanpak

Een pakket opvoedingsondersteuning vanuit een risicogerichte aanpak, vooral gericht op gezinnen waarbij sprake is van een verhoogd risico op ontstaan van problemen en gezinnen waar zich al problemen voordoen, zal eveneens bestaan uit een drietrapsmodel met aansluitend zeer sterke verbindingen met de functie coördinatie van zorg en het aanbod in de jeugdzorg. Daarnaast zal er minder worden geïnvesteerd in de informele steun, informatie en advies en universele opvoedhulp. In een pakket opvoedingsondersteuning vanuit een risicogerichte aanpak kunnen de volgende functies en interventies opgenomen zijn:

Coördinatie van zorg

- gezinscoaching (LIPT e.a.)
- Vangnet Jeugd
- Zorgadviesteam

Doelgroepgerichte opvoedhulp: selectieve ondersteuning en hulp

- spreekuren
- huisbezoeken
- oudertrainingen, cursussen

Mogelijke interventies: VoorZorg, Stevig Ouderschap, Triple P, Kortdurende VHT, Jij bent belangrijk, Praten met kinderen, Bemoezorg, (lokaal) intensieve pedagogische thuishulp, Triple P, Videohometraining, Droogbed-training, Drukke kinderen, Armoede en gezondheid en mogelijk ook PMTO, Families First, praktische pedagogische gezinsbegeleiding en Ouders van tegendraadse jeugd

Universele opvoedhulp, informele steun en informatie en advies

- spreekuren
- voorlichting voor alle leeftijden (Groiegids, groeiboekje, etc.)

Vergelijking van beide pakketten voor opvoedondersteuning

Beide pakketten voor opvoedingsondersteuning – zowel gebaseerd op een public health als op een risicogerichte benadering – bestaan uit veelbelovende en effectieve interventies, die zijn gericht op elke leeftijds- en ontwikkelingsfase. Bij de public health benadering zijn er nadrukkelijk interventies opgenomen uit iedere laag van de piramide van opvoedsteun, terwijl bij de risicogerichte benadering de nadruk ligt op het aanbod voor de risicogroepen.

4.5 Resultaten van opvoedingsondersteuning monitoren

Er is steeds meer behoefte om de uitvoering van opvoedingsondersteuning goed te monitoren, om inzicht te krijgen in gebruik van opvoedingsondersteuning en resultaten van opvoedingsondersteuning. Toch wordt er op dit vlak nog maar weinig geregistreerd (Ligtermoet & Pennings, 2005; Ligtermoet & Pennings, 2006). Op dit moment is er alleen het digitale registratieprogramma ROTS, dat specifiek voor opvoedingsondersteuning beschikbaar is¹⁰. Professionals die opvoedingsondersteuning verlenen kunnen ROTS gebruiken om in kaart te brengen hoeveel ouders gebruik maken van opvoedingsondersteuning en welke vragen en problemen deze ouders hebben. In het systeem kan ook aangegeven worden uit welke buurt of wijk de ouder komt en ook of het een eerste of een vervolcontact betreft.

De informatie uit ROTS is niet alleen voor de registrerende organisatie van belang, maar ook voor de gemeente. Hoe meer organisaties gebruik maken van eenzelfde registratiesysteem, hoe nauwkeuriger de beleidsinformatie is die kan worden gehaald uit de geaggregeerde gegevens.

¹⁰ Met ROTS kunnen ook activiteiten met betrekking tot Jongereninformatie en -advies worden geregistreerd.

Het gaat dan zowel om individuele informatievragen van jongeren als om groepsgerichte activiteiten

4.6 Aandacht voor het proces

Deze handreiking gaat over het op systematische wijze samenstellen van een lokaal pakket opvoedingsondersteuning. Dit is evenzeer een inhoudelijke als procesmatige uitdaging. Het samenstellen van een pakket opvoedingsondersteuning vraagt om visie- en draagvlakontwikkeling, maar ook om procesmatige vaardigheden zoals het aansturen van werkgroepen of het voeren van regie richting uitvoerende instellingen. Samenwerking en communicatie (binnen de gemeente, richting samenwerkingspartners, richting ouders, et cetera) maken essentieel onderdeel uit van dit proces. Dat vraagt om competente, inhoudelijk betrokken medewerkers met procesvaardigheden zowel bij de gemeente als bij de uitvoerende organisaties.

Opgemerkt moet worden dat een aanbod voor opvoedingsondersteuning niet in één keer gerealiseerd hoeft te worden. Dat is in veel gevallen niet realistisch. De ambities die voortkomen uit het visiedocument kunnen stap voor stap in een aantal jaren gerealiseerd worden.

4.7 Financiering

Een kwalitatief en effectief pakket opvoedingsondersteuning kost geld. Zonder uitputtend te zijn zullen er middelen opzij gezet moeten worden voor o.a.: programma-aanschaf, implementatie, monitoring, scholing en eventueel coördinatie. De kosten verschillen per programma. U kunt hiervoor de Brede Doeluitkering CJG (BDU CJG) en/ of middelen uit het gemeentefonds inzetten. Voor preventieve jeugd ggz zijn middelen uit de AWBZ een mogelijkheid. Daarnaast kan het helpen om met omliggende gemeenten samen te werken, zodat de kosten (van een informatiecampagne, website of scholing) gedeeld kunnen worden. Samenwerking met de provincie geeft soms ook mogelijkheden tot financiering van deskundigheidsbevordering (via bureau jeugdzorg) of voor opvoedingsondersteuning waarbij lokale zorgaanbieders en provinciale zorgaanbieders samenwerken. Provinciaal zijn er soms ook middelen beschikbaar voor de ontwikkeling van nieuwe vormen van opvoedingsondersteuning of onderzoek.

Binnen gemeenten en instellingen zijn vaak meer middelen beschikbaar dan op het eerste gezicht wordt gedacht. Bestaande budgetten van de gemeente of van instellingen kunnen soms aangewend worden voor bepaalde onderdelen van het te ontwikkelen aanbod. Neem de tijd om de verschillende financieringsmogelijkheden te onderzoeken en zorg voor een gedegen begroting met onderbouwing. Bij een onderbouwing zijn niet alleen inhoudelijke pedagogische argumenten van belang, maar ook lange termijn economische effecten zijn voor bestuurders belangrijk. Maak gebruik van beschikbare onderzoeksgegevens of kennis over te verwachten lange termijn effecten. Laat u bij het opstellen van de begroting adviseren door de financiële afdeling binnen uw gemeente en door gemeenten die deze exercitie al eerder hebben gedaan.

Wat kosten programma's voor opvoedingsondersteuning?

Voor gemeenten en instellingen is het belangrijk te weten wat de kosten zijn van verschillende programma's van opvoedingsondersteuning. Het is echter lastig om deze kosten inzichtelijk te maken, op zo'n manier dat deze met elkaar vergeleken kunnen worden. Achter iedere kostenpost zit namelijk een verhaal en die nuancering is nodig om kosten van programma's goed te kunnen vergelijken. Programma's hebben verschillende kostenposten zoals: scholing, uitvoering, implementatie en materialen. Deze indeling in kostenposten is niet altijd uniform. Daarbij is het zo dat programma's op verschillende manieren zijn opgebouwd, waardoor bijvoorbeeld de vergelijking de kosten van één sessie niet perse een relevante vergelijking is. Programma's kunnen immers uit een verschillend aantal sessies bestaan. Een ogenschijnlijk 'duur' programma (hoge kosten per sessie), kan na een doorrekening toch aanzienlijk minder kostbaar blijken dan een ander programma. Of een programma 'duur' is, hangt ook af van wat het opbrengt (bijvoorbeeld: minder opvoedproblemen of een afname van kindermishandeling). Dat zou uit een kosteneffectiviteitsstudie moeten blijken. Helaas zijn deze in Nederland nog maar weinig voorhanden.

In de Databank Effectieve Jeugdinterventies (zie bijlage 2) staan van veel programma's voor opvoedingsondersteuning wel de kosten weergegeven. In aanvulling daarop blijft het raadzaam om de kosten van een programma op te vragen bij de ontwikkelaar of beheerder van het programma. Zij kunnen een toelichting geven op de verschillende kostenposten.

Kosteneffectiviteit van opvoedingsondersteuning: een voorbeeld

"Een systeem van opvoedprogramma's verdient zichzelf binnen een jaar terug".

Dat zegt Ron Prinz, hoogleraar klinische psychologie aan de Universiteit van South Carolina. Foster & Prinz c.s. (2008) hebben populatiebreed onderzoek verricht naar de resultaten en (kosten)effectiviteit van Triple P uitgevoerd op alle vijf niveaus. Hij deed dit door counties in de Verenigde Staten waarin Triple P beschikbaar was te vergelijken met counties waarin ouders "care as usual" kregen. In de counties waarin Triple P populatiewijd werd aangeboden, was het resultaat per 100.000 kinderen: 688 minder meldingen van kindermishandeling, 240 minder uithuisplaatsingen en 60 minder kinderen die terecht kwamen in het ziekenhuis met letsel door kindermishandeling. De kosten per kind bedroegen minder dan 12 dollar. Dit onderzoek is één van de weinige onderzoeken dat is uitgevoerd naar de kosteneffectiviteit van programma's voor opvoedingsondersteuning.

Bijlagen

Basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin

Basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin

Op 22 juni 2007 zijn het Rijk, VNG, IPO, GGD Nederland, Actiz en de MOgroep het basismodel Centrum voor Jeugd en Gezin overeengekomen. Het basismodel beschrijft welke functies en taken gebundeld moeten worden om de naam CJG te mogen gebruiken:

Jeugdgezondheidszorg

Consultatiebureaus en GGD

De vijf Wmo functies

- Informatie en advies
- Signalering
- Toeleiding
- Licht-pedagogische hulp
- Coördinatie van zorg

Schakel met bureau jeugdzorg

Schakel met Zorg- en adviesteams (ZAT's).

Het basismodel omschrijft de contouren van het Centrum voor Jeugd en Gezin. Realisering van en regie op de CJG's is aan de gemeenten. De factsheet Centrum voor Jeugd en Gezin is te downloaden op www.jeugdengezin.nl. Alle gemeenten zijn op 24 januari 2008 per brief geïnformeerd over de invoering van de CJG's.

Waarom een CJG?

Met de Nederlandse jeugd en gezinnen gaat het over het algemeen goed en er zijn goede basisvoorzieningen aanwezig om jongeren in hun gezondheid en ontwikkeling te stimuleren, om ouders te ondersteunen bij de opvoeding en om problemen te voorkomen, signaleren en aan te pakken. Toch valt er in hulpverlening jeugd tussen wal en schip, kan meer worden gedaan om vroegtijdig problemen te signaleren en werken instanties nog onvoldoende samen. Het Kabinet wil met de ontwikkeling van CJG dat snel, goed en gecoördineerd advies en hulp op maat vanzelfsprekend wordt (één gezin, één plan). CJG moeten bovenal laagdrempelige fysieke inlooppunten zijn waar (aanstaande) ouders, kinderen en jongeren voor alles aangaande opgroeien en opvoeden terecht kunnen. Jeugd en Gezin is samen met gemeenten, provincies, koepels en branches aan de slag deze ambities te realiseren.

Basismodel CJG

Om de naam CJG te mogen gebruiken moet het volgende worden gebundeld:

- A. Jeugdgezondheidszorg
 - Consultatiebureaus en GGD
- B. 5 WMO-functies
 - Informatie & advies
 - Signalering
 - Toeleiding naar hulp
 - Licht pedagogische hulp
 - Coördinatie van zorg
 - o.a. maatschappelijk werk, gezinscoaching en opvoedingsondersteuning
- C. Schakel met Bureau JZ
- D. Schakel Zorg- en Adviesteams

CJG Profiel

- bundelt lokale functies en taken op gezondheid, opgroeien en opvoeden
- is een fysiek en laagdrempelig inlooppunt
- is in elke gemeente/wijk te vinden onder dezelfde naam
- heeft een positieve uitstraling gericht op preventie en signalering
- biedt echt advies en lichte hulp
- coördineert/schakelt met alle mogelijke voorzieningen op jeugdbeleid, gezondheidszorg en jeugdzorg
- zou mogelijkterwijs, indien nodig, bemoeizorg kunnen arrangeren
- is van en voor een doelgroep van kinderen en jongeren van -9 maanden tot 23 jaar en hun ouders
- is voor alle culturen even laagdrempelig
- is tevens vraagbaak voor professionals
- streeft naar uniforme signalering
- en, maakt gebruik van verwijsindex en Elektronisch Kinddossier.

Lokaal Maatwerk

Naast het Basismodel zijn er veel functies die op basis van lokaal maatwerk aan het CJG kunnen worden gekoppeld. Bijvoorbeeld:

- Kinderopvang, Peuterspeelzaal, Voor- en vroegschoolse educatie
- Leerplichtambtenaren
- Ontwikkelingen op Brede School en Passend Onderwijs
- Welzijnswerk: algemeen Maatschappelijk Werk, Jongerenwerk en Straathoekwerk
- Eerstelijnszorg, zoals huisarts, kraamzorg, verloskundige
- Jeugd GGZ
- Gemeentelijke diensten Werk & Inkomen, waaronder Jeugdloket
- Schuldhulpverlening bij zowel ouder als jongere
- Politie en Justitie

Gemeentelijke Regie

Realisering van en regie op CJG is aan de gemeenten. De provincies (en stadregio's) sluiten daar met hun Bureaus Jeugdzorg en zorgaanbieders nauw op aan. Het Rijk zal in nader overleg treden ten aanzien van mogelijk wettelijke kader. Er is een bedrag oplopend tot 441 miljoen in 2011 beschikbaar. Voor details zie Bestuursakkoord met de VNG (Bestuursakkoord met IPO volgt).

Implementatietraject

- 2007 Implementatiehandboek voor gemeenten
- 2008 realisering CJG in eerste fase door aan te sluiten bij reeds ontwikkelde ambities en initiatieven
- 2011 landelijke dekking: elke gemeente een CJG

Toelichting op de Databank Effectieve Jeugdinterventies

De databank Effectieve Jeugdinterventies bevat beschrijvingen van ondersteunings-, preventie-, behandel- en sanctieprogramma's. Het Nederlands Jeugdinstituut beheert deze databank in samenwerking met een groot aantal partners.

Beoordeling

Alle interventies die in de databank zijn opgenomen zijn op z'n minst in theorie effectief. Maar hoe effectief zijn ze werkelijk? Landelijk en internationaal bestaan er verschillende classificaties om de effectiviteit van interventies te karakteriseren. Vanaf juni 2007 is de Erkenningscommissie Jeugdinterventies aan het werk die de effectiviteit van interventies op een uniforme manier beoordeelt. De oordelen van deze commissie bepalen welke interventies een plaats in de databank verdienen.

Classificatie effectiviteit

Een interventie is 'in theorie effectief' als zij op z'n minst goed beschreven is. Een interventie is 'bewezen effectief' als uit onderzoek blijkt dat er in de praktijk bepaalde doelen beter mee worden bereikt dan met andere interventies of zonder interventies.

Beoordelingscriteria

De Erkenningscommissie Jeugdinterventies beoordeelt interventies aan de hand van enkele vaste criteria. Deze zijn ontleend aan uiteenlopende beoordelingssystemen en worden jaarlijks geëvalueerd. Om erkend te worden als 'in theorie effectief' moet een interventie voldoen aan criteria voor theoretische onderbouwing, degelijkheid van de methodiek, en uitvoering in de praktijk. Een interventie die hieraan voldoet en die bovendien beantwoordt aan de criteria voor onderzoek, mag zich 'bewezen effectief' noemen.

Interventie aanmelden

Zowel de ontwikkelaar van een interventie als het Nederlands Jeugdinstituut / NJi of RIVM kan het initiatief nemen om met de beschrijving van een interventie te starten. Wanneer men een interventie wil aanmelden kan men contact opnemen met www.interventies@nji.nl

Meer over de Databank Effectieve Jeugdinterventies is te vinden op www.jeugdinterventies.nl. Via deze webpagina heeft u toegang tot de databank en vindt u achtergronden over werkwijzen en erkenning van interventies.

Bijlage 3

Schema voor aanbodinventarisatie opvoedingsondersteuning

	Ouders van 0-4 jarigen	Ouders van 4-12 jarigen	Ouders van 12-23 jarigen
Informele en sociale steun			
Informatie en advies			
Universele opvoedhulp			
Doelgroep-gerichte opvoedhulp			

Toelichting

Er zijn verschillende schema's mogelijk om het aanbod opvoedingsondersteuning in kaart te brengen. Het schema wat voor uw gemeente het meest geschikt is, hangt af van wat u in beeld wilt brengen met het schema. Bovenstaand schema is een basaal schema waarmee u snel in beeld kunt brengen of er interventies voor opvoedingsondersteuning worden aangeboden op de verschillende niveaus van de piramide opvoedsteun (stap 1) voor ouders met kinderen in verschillende leeftijdsfasen.

Literatuur

- G. Blokland, M. Albeda, A. Bordewijk & M. van de Meer (2006). *Hulp bij opvoeden. De invulling van de gemeentelijke functie pedagogische hulp*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- R. de la Brethonière, M van Dijk, H. Quist & K. Verhaar. (2008) *Wegwijzer Centrum voor Jeugd en Gezin*. Den Haag: Jeugd en Gezin.
- C. Egten, E. van Zeijl, S. de Hoog, C. Nankoe & E. Petronia, (2008). *Gezinnen van de toekomst. Opvoeding en opvoedingsondersteuning*. Den Haag: E-Quality.
- S.R.A. van Eijck, (2006). *Koersen op het kind: sturingsadvies deel 1*. Den Haag: Operatie Jong.
- E.M. Foster, R. Prinz, M. Sanders & C.J. Shapiro (2008). *The costs of a public health structure for delivering parenting and family support. Children and Youth Services Review*. Chapel Hill: University of South Carolina.
- Jeugd en Gezin (2008). *Factsheet CJG*. Den Haag: Jeugd en Gezin.
- Hermanns, J., Öry, F., & Schrijvers, G. (2005). *Hulp bij opgroeien en opvoeden: eerder, sneller en beter. Een advies over vroegtijdige signalering en interventies bij opvoed- en opgroei problemen*. Utrecht: Julius Centrum.
- M. Klein Velderman, C. Hosman & T. Paulussen (2007). *Onderzoeksprogrammering opvoed- en opgroeiondersteuning*. Leiden: TNO Kwaliteit van leven.
- I. Ligtermoet & T. Pennings (2006). *Registratie van opvoedingsondersteuning: ROTS-cijfers 2002-2005*. Utrecht: NIZW Jeugd.
- M. Naution, C. Crusto, A. Wandersman, K.L. Kumpfer, D. Seybolt, E. Morrissey-Kane & K. Davino (2003). What Works in Prevention. Principles of Effective Prevention Programs. *American Psychologist*, 58, 449-456.
- PRIMO nh (2008) *Opvoeden in Heiloo. Wat willen ouders aan ondersteuning?* Purmerend: PRIMO nh.
- B. Prinsen (2006). *Dat werkt! Veelbelovende en effectieve opvoedingsondersteuning in de JGZ*. Utrecht: NIZW Jeugd (ook uitgegeven op CD rom).
- RIVM/ Centrum Jeugdgezondheid (2007). *Concept richtlijn vroegsignalering van psychosociale problemen*. Concept.
- J. Snijders (2006). *Ouders en hun behoeften aan opvoedingsondersteuning*. Factsheet. Utrecht: NIZW Jeugd.
- E. Zeijl, M. Crone, K. Wiefferink, S. Keuzenkamp & M. Reijneveld (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Relevante websites

Jeugd en Gezin
www.jeugdengезin.nl

Vereniging van Nederlandse Gemeenten
www.vng.nl

Invoering CJG's website van Jeugd en Gezin en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)
www.invoeringcјg.nl

Nederlands Jeugdinstituut/ NJi
www.nji.nl

ZonMw
www.zonmw.nl

Themadossier opvoedingsondersteuning (Nji)
www.opvoedingsondersteuning.info

Databank Effectieve Jeugdinterventies
www.jeugdinterventies.nl